

Horváth Ágnes

Képeskönyv – tudományosan

Bónis Ferenc: Élet-pálya. Kodály Zoltán

Mi készíti a Széchenyi-díjas akadémikust, az elismert tudóst háztartási naplók tanulmányozására? Mít lehet kiolvasni megsárgult levelek, képeslapok, családi, baráti feljegyzések sorából? Hogyan válik egy archívum féltve őrzött dokumentuma izgalmas olvasmánnyá?

Hogyan lehet újra érdekessé és bűvárkodásra serkentővé tenni egy olyan életművet és életpályát, amiről jószerevel mindenki tud valamennyit (sokan kevélységükben azt hiszik sokat!), miközben ezer titok dereng fel 900 kép és 600 oldal súlyos lapjai mögül.

A tudós kíváncsisága alig több, mint az egészséges gyermeké: minden mögé be akar látni, minden részletet el akar helyezni a maga világában. S közben egy gazdag élet tapasztalata, a tudományos tisztesség és az emberi felelősség magasztos béklyója vezérli gondolatait: valóban létezik-e összefüggés az élet egy eseménye, s a nyomában készülő mű fogantatása között, kijelenthetünk-e bátran egy-egy megfigyelésből levont következtetést, vagy nézzünk még mélyebben körül a dokumentumok tengerében? Támaszkodhatunk-e az adott forrás hitelességére vagy keressünk még megerősítő tényeket, esetleg ellenvetéseket?

Ilyen gondolatok foglalkoztathatják mindazokat, akik Bónis Ferenc új Kodály-kötetét maguk elé teszik, s elmerülnek a tanulmányok és a képek, kéziratok, levelek, rajzok kilóra is súlyos tengerében. Műfajilag sem könnyű hagyományos kategóriákba sorolni a szerző több mint öt évtizedet átfogó Kodály-kutatásainak, zenetörténeti, szerkesztői munkásságának legfrissebb opusát.

A bevezető tanulmányok olyan esszék, amelyek mögött egy élet zenei kutatómunkájának tapasztalata, a szerzők, a művek, a korok, és az e korokban élő emberek ismeretének letisztult, mélyen komoly és megbocsátóan ironikus összegzése jelenik meg. Életrajzi elemek, kortörténet, családi anekdoták, visszaemlékezések, fotók alapján rajzolódik ki a fiatal tehetség alakja, annak összes keresgélésével, tétovaságával, de mindent magába szívó kitartásával és céltudatos előrehaladásával. Kodály Zoltán, ahogy még nem láttuk... Olvastuk ezt is, azt is ebben vagy abban a kötetben, a pályatársak írásaiban, újságcikkekben, vagy éppen interjúkötetben, monográfiában, de nem így együtt! Nem ilyen rendszerezettséggel, nem ilyen dramaturgiával. Mert ezekben a sokszor eklektikusan egymásra halmozott szövegekben – éppúgy, mint Kodály műveiben – belső feszültség, egy teljes életre törekvő, hihetetlen perspektívában gondolkodó alkotó életpályájának drámája vezeti a szerzőt. A tömören, világosan, balladai sorsszerűséggel kibontakozó esszék az élményekben gazdag gyermekkor után, az ifjúkori megpróbáltatásokon át a zeneszerzői kiteljesedés, majd a népét, nemzetét a zenében és zene által felemelni szándékozott tudós-nevelő életútját kísérik végig, paradox módon olvasmánnyosan.

A lapokon felbukkan a teljes XX. század összes bajaival és több tucatnyi kiemelkedő alakjával. S itt adhatunk választ a bevezető kérdésre: egy háztartási napló is lehet kordokumentum, főleg, ha olyan valaki vezeti, aki gazdag életének öt évtizedét a kor egyik legnagyobb zeneszerzőjének társaként élte le. Kodály Zoltánné Schlesinger Emma, a legendás első feleség naplója – sok más, a kötetben először nyilvánosságra hozott kép és dokumentum mellett – sajátos vezérfonal, melyet a kötet egyik ihletője és támogatója, a kodályi örökséget méltó módon ápoló második feleség, Kodály Zoltánné Péczely Sarolta bocsátott a szerző rendelkezésére. S mi minden tárul

föl ezekben az egyszerű feljegyzésekben: a Kodály család származásától, a házaspár világhírű vendégeinek során át művek, események, boldog nyaralások és keserű bujkálások, mentések és menekülések, vidám együttlétek és drámai megpróbáltatások. A naplók nyomán feltárt történetben ott sejlik az élet teljességre törekvő szeretete, a tenniakarás, a segítőkészség, a magyar nép, a magyar dal és a magyar gyermek sorsa iránti feltétlen elkötelezettség.

Nehéz példákat kiragadni az információkat halmozó és egyedi módon rendszerbe foglaló szövegek közül. Hisz megemlíthetnénk a jelképesen a 17. oldalon fellelhető névsort az 1905/6-os évtől fennmaradt háztartási naplókban azokkal a nevekkal, akik akkortájt megfordultak Gruberék házában: Bartók Béla, Balázs Béla, Bródy Sándor, Dohnányi Ernő és felesége, Doráti Antal szülei, Fényes Adolf, Kodály Zoltán, Mihalovich Ödön, Popper Dávid, Popper Leo, Székely Arnold, Thomán István – és máris találkozhatunk az elmúlt századelő zenei és művészeti életének kiválóságaival. Azt is tudhatjuk, hogy 1905. március 18-án zenetörténeti találkozó színhelye volt a ház: ekkor ismerkedett meg egymással a két zeneszerző: Bartók Béla és Kodály Zoltán.

A 17-es szám Emma március 17-ei születésnapjára utalhat: az 1910-es szerzői esttel (I. vonós-négyes, Kilenc zongoradarab, Gondonka-zongoraszonáta Bartók közreműködésével) kezdődően több nevezetes bemutató fűződik majd ehhez a dátumhoz későbbi házasságuk évtizedeiben. Ekkor a korábbi vendégkör némileg módosul: kevesebben fordulnak meg náluk, de a kör kiegészül a családtagokkal és a tanítványokkal.

A következő oldalak a zeneszerzői pálya kiteljesedését mutatják be, párhuzamosan a népzenei kutatómunka és feldolgozás előrehaladásával. A korszakos kamaraművek (Duó hegedűre és gordonkára, Szólószonáta gordonkára) és dalok mellett a tudományos publikációk sora is folyamatosan gyarapodik ezekben a termékeny esztendőkből. Pedig a háború, a forradalom, a tanácsköztársaság bukása utáni méltatlan fegyelmi tortúra, a trianoni trauma visszaszoríthatta volna az alkotói vénát, amely újabb és újabb remekművekkel és tanulmányokkal felelt a megpróbáltatásokra, hogy végül a Psalmus Hungaricus bemutatóján jelölje ki helyét a magyar és az egyetemes zenekultúrában.

Kodály zeneszerzői, zeneakadémiai tanári és a tudományos kutatói munkája mellé fokozatosan felzárkózik a zenei nevelés, a kórusmuzsika iránti elkötelezettség, miközben műveinek külföldi előadásai egyre többször szólítják karmesterként is a pódiumra. A háztartási napló tanúsága szerint a Psalmus 1926 és 28 között huszonnyolc alkalommal csendült fel a világban, a magyarországi előadásokat nem számítva!

S ahogy bővül a kör a következő évtized kiemelkedő kompozícióival (Háry János, Marosszéki táncok, Galántai táncok, Budavári te Deum, Magyar népzene sorozat, Fölszállott a páva, és persze a kórusművek), úgy bővül a Kodályékat látogató hazai és külföldi hírességek tábora. Recenzióban lehetetlen a felsorolás, de a zenei élet kiválóságain (Tóth Aladár, Szabolcsi Bence, Nádasdy Kálmán, Kerényi György, Molnár Antal) kívül feltűnik Móricz Zsigmond, Szép Ernő, Szekfű Gyula, Harsányi Zsolt, Keresztury Dezső neve, valamint a világnagyságok közül Arturo Toscanini, Paul Hindemith, Bruno Walter, Ernest Ansermet, akik meglátogatták őket vagy találkoztak velük.

Bónis Ferenc ezt az időszakot tekinti a szintézis megteremtésének: *„Kodályt mindenkor az az erős hit éltette és készítette cselekvésre, hogy a zene tudása-birtoklása, a zenekultúra általános elterjedése jobbá teszi az emberiséget. Nemesíti lelkét és szélesbíti látókörét. Fegyelmez, erősíti a logikát, fogékonyabbá tesz a bennünkét körülvevő világ – természet, művészet, tudomány, társadalom – megértésére. Ha tehát hármias tevékenységét pusztán szociális oldaláról szemléljük: kétségkívül itt, a végső periódusában jutott el a teljes szintézisig.”* Példaként említi a Bicinia Hungarica 1937-es előszavát, ahol a mind nagyobb tömegek „összedalolásából” vezeti le a vágyott nagy Harmóniát. Nem véletlen, hogy az életmű kiteljesedését tárgyaló fejezet címe is innen származik: *„Örvendjen az egész világ!”*

A háború ismét cezúrát teremt: Bartók 1939-ben elhagyja az országot, Kodály a hazai kórusmozgalom, a magyarság iránti elkötelezettsége okán itthon marad, de 1944-ben már maga is visszavonulásra kényszerül. A nehéz időkben megmutatkozik a széles baráti, tanítványi kör segítőkészsége, szolidaritása: a Próféta utcai zárda és az Operaház óvóhelye biztos menedék lett a Kodály házaspár számára. Emlékét őrzi az itt befejezett és bemutatott Missa brevis...

A háború utáni időszak zaklatottabb, sűrítettebb előadásmódot kíván: a sok utazás, fellépés, vita, közéleti szereplés, ünneplés, majd megalázás, fárasztó koncertkörutak, politikai támadások és galyatetői pihenés – miközben a két időődő ember élete egyre mozgalmasabb, szembe kell nézniük a betegség rémével is. A háztartás naplója azonban folyamatosan gazdagodik, s a látogatók száma sem változik, inkább gyarapodik. A programok sűrű egymásutánja nem kedvez a komponálásnak... A Cinka Panna 1948-ban félresikeredett bemutatása után kevés darab született, annál több előadás és vitairat, főként a „fordulat évét” követő időszakból.

A szinte távirati stílusú, az életmű kiteljesedésének több évtizedét átfogó lapok után változik a szín, személyesebbé, bensőségebbé válik a fogalmazás: a szerző saját galyatetői látogatásáról is beszámol az 56-os forradalom idején, hogy aztán megrendítő tudósítást adjon Emma asszony életének utolsó időszakáról, a Yehudi Menuhin látogatásakor készült utolsó fotókról. Az 50 évi együttlét után elkerülhetetlen magányról, keserűségről levélrészletek tudósítanak.

A második feleséggel, Péczely Saroltával töltött utolsó esztendőök leírása ismét szigorúbb kronológiát követ. Közben azonban megismerjük az elkészült és az el nem készült művek történetét, az utazásokat, az írásokat és a nyilvános fellépéseket, a nagy találkozásokat a világ zenei életének kiemelkedő alakjaival.

A kötet prózai szakaszának harmadik része (az első rész a gyermekkor inspiráló közegének leírása) párhuzamos életrajznak tekinthető. A szerző a „kétpilléres híd” címet adta e fejezetnek, utalva Kodály egyik írására. A két pillér a köznap gondolkodásban is együtt szereplő két géniusz, Bartók és Kodály. Maga a hasonlat Kodály 1946-os, a magyar Zeneművészek Szakszervezetének emlékülésében szerepel: *„valaki negyven esztendei közös munkával olyanná nő egy másik emberrel, mint egy kétpilléres híd: ha a híd egyik pillére kidől, meginog az egész szerkezet...”*

Bónis Ferenc zenetudósi életművében a Bartók-kutatás éppúgy meghatározó jelentőségű, mint a pályatárs életének és munkásságának tanulmányozása. Nem véletlen tehát, hogy a korábbi szakaszokban is minduntalan felbukkanó párhuzamok és különbségek kifejtése külön fejezetben tér vissza. Míg előbbiekben az életrajzi, utóbbiban a szakmai (zeneszerzői tanácsok, kutatói együttműködés) kapcsolatokon a hangsúly, bár Bartók második házasságának bejelentése, vagy az emigráció előtti napok együttléte itt kap nagyobb szerepet. Nem véletlenül. A *Kodály Élet-pálya* kötet a 2006-ban megjelent *Élet-kép: Bartók Béla* című hatalmas könyv testvérdarabja. Az esszé egész gondolatmenete az egymást kiegészítő, segítő, de lényegileg szuverén alkotók mély emberi és szakmai barátságának, együttműködésének hátterét világítja meg, mintegy kifejtve a 15. oldal megállapítását: *„Zeneszerzőként ekkorra (1907-re H. Á.) már más és más láttak a népdalban. Bartók természeti erők megnyilvánulásait, mely őt objektív, szinte fizikai-matematikai törvényszerűségek felkutatására-alkalmazására készítette. Kodály szubjektív, humán erők megnyilvánulását érzékelt a népdalban, messze túnt századok történelmi üzenetét, egy valamikori nagy népi eposz töredékeit, amelyeket csak az új kor költője ötvözhet Egésszé.”*

A méreteiben és tartalmában egyaránt monumentális kötet döntő részét képezik alkotóják: ismerős és mindeddig publikálatlan képek a zeneszerzőről, családjáról, barátairól, pályatársairól, műveinek kéziratáról, díszlet- és jelmeztervekről, koncertekről, kiadványokról. A képek gazdag tárházát (900 darab!) informatív feliratok kísérik, amelyek nem csupán illusztrálják, de szinte átélhetővé teszik a prózai fejezetekben elmondottakat. Intím pillanatok és ikonként ismert portrék keverednek plakátok, meghívók, térképek, kedves rajzok és karikatúrák, fontos épületek képeivel, de az egész mégis egységgé olvad össze: egy rendkívüli egyéniség életpályájának állomásait foglalja csokorba. A címben szereplő „pálya” szó használata sem a véletlen műve: nem csupán az életútra utal, hanem a vasútnál szolgáló édesapa állomáshelyeire is, amelyek házasságától kezdve meghatározó színteret adtak az ifjú Kodály tehetségének kibontakozásához.

A tanulmánykötet szerkezete világos és áttekinthető: a három bevezető tétel címe is beszédes: *„Magam alkottam első hangszeremet”*; *„Örvendjen az egész világ”*; *„Kétpilléres híd”* – a gyermekkori élmények, az életút, majd a kapcsolat Bartókkal. Az esszék olvasmányosak, de minden mondat mögött érződik az elmélyült tudományos kutatásból, több évtized tapasztalattal letisztult háttértudás (Bónis Ferenc szerkesztette a *Visszatekintés* három kötetének első és későbbi kiadásait, az *Így láttuk Kodályt* című kötetet, tanulmányai közül kiemelkedik a *Psalmus Hungaricus* nagyszabású elemzése). Jegyzetek nem szakítják meg az olvasás folyamatát, a fontosabb forrásokra történő utalás a szöveg szerves része. A sorrend alapvetően szigorú kronológiát

követ, de ha a mélyebb megértés megköveteli, előre- vagy visszatekintés, a jelentősebb művek-nél hosszabb ismertetés tagolja a folyamatot. Minderről leghitelesebben maga a szerző számol be a kötetet záró *Visszapillantó tükrökben*, ahol egyúttal köszönetet is mond mindazoknak, akik közvetve-közvetlenül segítettek a könyv összeállítását, kiadását.

A hatalmas prózai és képanyagban való tájékozódást a Kodály életét összefoglaló időrend, a Kodály-ösbemutatók helyszínének és idejének összeállítása, a kortársakról, pályatársakról szóló „kislexikon”, valamint névmutató segíti.

A kiegészítő információk jótékonyan terelgetik a kevésbé tájékozott olvasót is az élet-pálya követésében, akkor is, amikor az biztos síneken, töretlenül haladt előre, s akkor is, ha a század kiszámíthatatlan történelmi és politikai történései megtorpanásra vagy elkanyarodásra kész-tették. Ezért is idézi a szerző Kodály keserű, de sok szempontból sajnos napjainkig helytálló szavait: *„Háborúk jöttek és bolond idők, amikben nem lehetett sokat tenni, szinte semmit. Azt kérdeztük magunktól: meddig tart még, hogy a magyarság örökké csak romkból épül újjá?”* Bónis Ferenc bízik benne, hogy akik Kodály Zoltán életpályájából merítenek erőt, és mélyebben, alaposabban megismerkednek a „kétpilléres híd” tartóoszlopainak céljaival, törekvéseivel, nem a további rombolás, hanem az újjáépítés erőforrásai lesznek.

(Balassi Kiadó – Kodály Archivum, 2011)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KET KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.